

Господин Јов. М. Јовановић, посланик у Бечу
Господину Н. Пашићу, председнику владе и министру иностраних послова
Ниш, 3/ 16. август 1914. године

Господине,

Од 17/30. јуна српско посланство у Бечу било је практично окружено полицијом и жандармима док је особље било под сталним присмотром. Наше кретање и наше комуникације са спољним светом су, као што можете замислити, били крајње отежани; став становништва према посланству и његовом особљу био је готово претећи.

Почетком јула чак и телеграфска комуникација с Вама постала је тешка, док су се ствари развијале таквом брзином да нисам могао да вас извештавам о догађајима који су претходили нашем оружаном конфликту са Аустро-Угарском. Због тога то чиним сада.

До краја јуна чинило се да се целокупно питање сарајевског злочина нормално развија. Међутим, почетком јула догодила се промена што се тиче питања последица сарајевске афере. Није било опипљивих доказа да је дошло до радикалне промене, али је било извесних нејасних индиција и симптома који су указивали на постојање неких скривених намера. Пре свега, бечка и будимпештанска штампа, у складу са инструкцијама које је дало Министарство иностраних послова, престала је објављувати извештаје о судској истрази о сарајевском злочину. Штампа је такође почела да целу ствар приказује као питање које се мора решити искључиво између Србије и Аустро-Угарске - у крајњем случају ратом.

Штавише, немачка амбасада је водећим бечким листовима преносила изјаве у том смислу. Изузеци су били: полузванични Фремденблатт, који је уопште узев, умеренији по тону својих чланака; Die Zeit; и Arbeiter Zeitung.

Истовремено са овим новим ставом штампе, дошло је до веома ускомешаног стања на Берзи, које није забележено у току целог периода новијих догађаја на Балкану. И у приватним разговорима и у високим финансијским круговима изјављивало се да је "обрачун са Србијом" једини начин да се изађе з опште финансијске и економске кризе која влада у Аустро-Угарској још од анексије Босне и Херцеговине. У тајним инструкцијама наређено је да се злато постепено повуче из циркулације и дошло је до одговарајућег пораста курса размене.

Даља индиција је било неспретно објашњење које је дато о разлозима који су навели министра рата, Кробатина, као и начелника Генералштаба, Хецендорфа, да прекину одсуство и врате се у Беч. Начелник Штаба је стално путовао на југ, исток

и север Аустрије, а у то време је имао и разговор с начелником Генералштаба Немачке, грофом Молткеом, у Чешкој, мислим да је то било у Карлсбаду.

Сви резервисти који су позвани на јунске маневре у Босни и Херцеговини били су задржани и након истека утврђеног рока.

Укупан број војника који припадају сталном саставу у Аустро-Угарској а којима је дозвољено да оду на кратко одсуство због жетвених радова и обављања других приватних послова био је много већи него обично; истовремено они чије су дужности биле војно-административног карактера били су позивани у све већем броју.

Још једну индицију представљали су нејасни одговори на неколико интерпелација у мађарском Диету, које је дао мађарски председник владе, гроф Тиса, државник који је по правилу био веома јасан у својим политичким изјавама.

Став Балплаца био је нарочито карактеристичан. Није било уобичајених седмичних пријема код грофа Берхтолда. У Балплацу су одједном престали да расправљају о сарајевском злочину са представницима страних земаља; или, уколико би се расправа ипак отпочела, чинило се да су о тој ствари дате инструкције; односно о њој се говорило свакоме на такав начин да се распрше сва страховања и сумња да Аустро-Угарска припрема неке озбиљне кораке против Србије. Они су признавали да ће се према Београду предузети неки кораци чим резултати судске истраге у довољној мери утврде повезаност Београда са злочинем у Сарајеву. Али је истовремено речено да ти кораци неће бити такви да дају разлога за забринутост.

Руски амбасадор који је о томе разговарао више пута са грофом Форгахом, у одсуству грофа Берхтолда, није могао да открије праву природу намера Аустрије. Господин Шебеко ми је рекао да му је гроф Сапари, аустроугарски амбасадор у Петрограду, који је, из породичних разлога, кратко боравио у Бечу, рекао да ће кораци који ће се предузети према Београду бити помирљиве природе. Према господину Шебеку, гроф Сапари је такође уверавао господина Сазонова да аустроугарска нота која се намерава упутити Србији неће бити таква да пружи разлог за било какво незадовољство Русије. Француском амбасадору, господину Димену, који је, по инструкцијама своје владе, скренуо пажњу Балплаца на компликације које би могле искрснути уколико евентуални захтеви који се намеравају поставити Србији не би били умерени по свом карактеру, главни подсекретар, барон Макио, је рекао да ће аустроугарска влада, ценећи пријатељску и помирљиву акцију француске владе, поставити само такве захтеве у ноти српској влади, које ће Србија моћи да прихвати без тешкоће.

Амбасадорима Тројне Антанте указао сам на чињеницу да би такво уверавање итекако могло да прикрива праву природу намера аустроугарске владе, као и да би

се силе Тројне Антанте тада могле наћи пред својеврсним свршеним чином који би Европа била принуђена да прихвати како би избегла општи европски рат.

Штавише, курс који је следио Балплац био је релативно успешан будући да су све моје колеге које сам виђао у том периоду мање или више престале да верују да Аустро-Угарска размишља о било каквом озбиљном кораку који би изазвао компликације Европи. Многи чланови дипломатског кора били су толико чврсто уверени у то да су се у то време припремали да напусте Беч и оду на дуже одсуство у разна бањска места.

Ипак, било је познато да се у Министарству иностраних послова припрема нота која ће свакако садржавати оптужбе против Србије, као и захтеве Аустро-Угарске. Тај задатак је поверен грофу Форгаху, бившем аустроугарском посланику у Србији. Истовремено опште уверење је било да је, кад је реч о страним представницима, немачки амбасадор, господин фон Чирски, једини који је обавештаван о ноти чак до најситнијих детаља, док сам ја имао разлога да верујем да он такође сарађује и у њеној припреми. С обзиром на горе наведено, представници пријатељских сила сложили су се са мном у размишљању да ће се у ноти поставити веома тешки услови за Србију, али да неће бити неприхватљивих захтева. Када је садржај ноте објављен сви су били изненађени, да не кажем запрепашћени.

На исти начин као што је садржај ноте држан у тајности, слична тајновитост је постојала у вези са датумом њеног уручења. На сам дан када је нота уручена у Београду, француски амбасадор је продужио разговор са главним подсекретаром у Министарству иностраних послова - гроф Берхтолд је и том приликом био у Ишлу - о садржају ноте. Ипак барон Макио није рекао господину Димену да ће нота бити предата истог поподнева у Београду, нити да ће бити објављена у штампи наредног дана.

Чим је у бечким листовима ујутро 11/24. јул 1914. године објављен садржај ноте, коју је барон Гизл предао српској влади, пријатеље Србије и мира у Европи преплавило је осећање великог нерасположења. Тек тада је схваћено да би могле уследити озбиљне компликације за Европу, мада се није веровало да аустроугарска влада има намеру да их изазове. Ово осећање потиштености појачавали су тон у коме су написани чланци у бечким листовима, са изузетком листова Дие Зеит и Арбеитер Зеитунг, као и демонстрације на улицама које су јасно показивале да би рат био добродошло решење - рат против Србије, разуме се.

Тога дана, након два или три разговора, схватио сам да је оружани сукоб између Србије и Двојне Морахије неизбежан, чак и уколико би Србија прихватила све захтеве садржане у аустроугарској ноти, од почетка до краја. Став народа на улицама према посланству био је такав да сам очекивао чак физичке нападе на чланове особља.

Француски амбасадор, британски амбасадор као и руски отправник послова, били су мишљења да корак који је предузела Аустро-Угарска треба сматрати не нотом, већ ултиматумом. Они се нису слагали с формом, садржајем, а ни с роком постављеним у ноти; такође су изјавили да је неприхватљива.

За време разговора с њима о предмету ноте истакао сам да ће они делови у којима се у ноти говори о наређењу Краља војсци, о отпуштању официра и владиних званичника, а посебно део у којем се говори о сарадњи аустроугарских званичника у "Сузбијању субверзивног покрета у Србији упереног против територијалног интегритета Монархије", бити неприхватљиви, будући да су неспојиви са достојанством и суверенитетом Србије. Само победнички рат, рекао сам, могао би изнудити прихватање услова који су толико понижавајући за једну независну државу. У одговору на њихов упит да ли би можда било боље да се прихвате услови и за сада избегне рат, рекао сам да је аустро-угарска нота која је у ствари равна објави рата Србији, формулисана на такав начин да, чак и уколико би Србија безрезервно прихватила све услове, Аустро-Угарска би ипак нашла изговор да њена војска умаршира у Србију у било које време. Аустро-Угарска је саставила такву ноту у уверењу да ће се сукоб ограничити на Србију и Аустро-Угарску.

За господина Димена, за сер М. де Бунсена, као и за руског отправника послова, неочекивани карактер ноте био је разлог не само за изненађење већ и за велику узнемиреност, с обзиром на компликације за које су страховали да би могле уследити. Руски амбасадор, господин Шебеко, пре него што је нота уручена, у више прилика је изјавио својим колегама да Русија не би могла остати равнодушна на било какав корак који би Аустро-Угарска предузела, а који би имао за циљ понижавање Србије. Такође је изразио исто мишљење и у Балплацу. Отуда страховање тројице амбасадора који су одмах предвидели могућност рата између Русије и Аустро-Угарске.

Дан после уручења ноте, принц Кудачев је посетио грофа Берхтолда да би разговарао о тој ствари. У одговору на његову изјаву да је нота, таква каква је, неприхватљива и да Русија не може с равнодушношћу гледати на понижавање Србије, гроф Берхтолд је рекао да је Аустро-Угарска била обавезна да предузме тај корак с обзиром да је угрожено и само њено постојање; да не може да повуче или измени захтеве постављене у ноти, као и да он сматра да се спорна ствар односи само на Србију и Аустро-Угарску и да ниједна друга сила нема основа за мешање.

Одговор грофа Берхтолда није остављао никаквих сумњи у погледу намера Аустро-Угарске да казни Србију силом оружја без пристанка Европе. Из разговора које сам у то време имао са амбасадорима Тројне Антанте - који су како мени тако и особљу посланства у току целог тог тешког периода указивали сваку могућу љубазност и пажњу - чинило се сасвим јасно да је Аустро-Угарска добила уверавање, и да се осећала убеђеном, да ће српско-аустроугарски сукоб бити локализован, јер иначе не би одлучила да упути ноту која је без сумње значила рат. Такође је било јасно да

је Аустро-Угарска била уверена у тај утисак нарочито - а можда и једино - од стране господина фон Чирског, немачког амбасадора у Бечу.

Господин фон Чирски је био једини који је мислио и чак јавно изјављивао да ће Русија остати мирна док Аустро-Угарска не заврши своју казнену експедицију против Србије. Изјавио је да ће руски министар иностраних послова лако ставити под контролу панслависте као што је то учинио претходне године, као и да Русија није расположена да у овом тренутку отпочиње расправу о многим спорним питањима у Европи и Азији која су за њу главна брига. Према господину фон Чирском неопходно је Србији дати лекцију. Русија нема права да се меша. Што се тиче Немачке, рекао је, она је у најпотпунијем смислу речи свесна шта чини када Аустро-Угарској пружа подршку у овој ствари.

Ове изјаве господина фон Чирског навеле су многе на мишљење да Немачка жели да изазове рат у Европи на основу тога да је боље водити рат с Русијом пре него што ова заврши своју реорганизацију војске, тј. пре пролећа 1917. године. О овом становишту се раније слободно расправљало и чак писало у Бечу. "Што се ствар дуже одлаже, шансе за успех Тројног савеза ће бити све мање." С друге стране, до мене у Бечу стизале су гласине из најауторитативнијих дипломатских извора у Берлину у смислу да Вилхелмштрасе не одобрава политику Аустрије у овом питању, као и да је господин фон Чирски прекорачио своје инструкције.

Руски амбасадор, господин Шебеко, по свом повратку из Петрограда, учинио је све што је било у његовој моћи да у Балплацу добије продужење кратког рока који је постављен српској влади за одговор на аустроугарску ноту, као и да нађе начин који би могао довести до размене мишљења између Беча и Петрограда поводом питања у целини, али до 13/26. јула, када смо се састали, његови напори нису уродили плодом. Из разговора које сам тада водио с њим схватио сам да се на аустроугарску ноту, по њеном садржају и форми, гледа као на изазов Русији, а не Србији, и да Русија неће дозволити понижење Србије, чак и по цену рата.

На дан мог одласка из Беча, господин Шебеко ми је рекао да, упркос многим великим тешкоћама које треба превазићи, има изгледа да се дође до решења којим би се могао избећи оружани сукоб путем разговора између руске владе и грофа Сапарија. Међутим, у Бечу је преовладало осећање потиштености чим су почели да се шире извештаји да ће аустро-српски конфликт довести до рата између Русије и Двојне Монархије.